

Pregó de Festes de l'any 1981 a cura del Il·lustríssim Sr. Josep Lladanosa i Pujol.

En primer lloc, vull adreçar-me a la pubilla i a la pubilleta de la vila, car, amb la vostra proclamació s'han iniciat els actes populars de les festes de Sant Bartomeu i amb la vostra presència, doneu joia i alegria a la diada.

Senyor Batlle i senyors regidors d'Alpicat, vilatans i vilatanes, assistents tots:

En començar el meu relat sobre la històrica Vilanova d'Alpicat, i la ciutat de Lleida, vull evocar la figura senyera del comte Ermengol VI d'Urgell, conqueridor del Segrià i fundador d'aquesta vila, i organitzador del seu territori, desde la clamor del Noguerola i l'antic camí de Montsó, avui carretera d'Osca, fins als altiplans de la Cerdera, amb els castells de Raimat, Sucs i la fortalesa de Gimènells, als confins de la Llitera, com veurem, i que amb el temps serà aquesta vila que durant vuit-cents anys ha estat anomenada Vilanova d'Alpicat.

Seràn 52 famílies procedents del comtat d'Urgell les que l'any 1174 establiren en aquest indret de l'extens municipi de Lleida, un nombre crescut de noves llars si ho comparem amb els esquifits poblats que després de la Reconquesta s'anaren establir entorn de la ciutat del Segre. Això vol dir, que el comte d'Urgell, que rebé una tercera part del terme de Lleida, concebí la idea de plantar vora la capital del que fou poderós reialme almoravít de Larida, els fonaments de la presència del poderós comtat urgellenc a la zona baixa del Segre, riu que, com sabem, naix en territori que antany fou també de l'antiga Orgia, origen de l'actual Seo d'Urgell.

Però el nom d'Alpicat apareix a la Història alguns segles abans que nasqués el regne moro de Lleida. Està probat que Lleida, amb els pobles i ravals que envolten la urbe del Segre, són d'origen cèltic. Ho manifesten certes troballes als soterranis del palau de la Paeria, de cultura halltática, cultura que devers el segle V abans de Crist fou absorvida per la ibèrica, influïda aquesta per la civilització helènica a través d'Empúries. Aquest poble, donarà peu a la nació ilergeta, que adquirirà renom tot lluitant primer contra els cartaginesos i després contra els romans, en aquest desenvolupament polític i cultural, mentre la llerda romana es convertia en un municipi llatí, nasqueren alguns ravals immediats, Les Torres de Sanui, Raimat, Almacelles, Malpartit i l'esmentat Gimènells. Al-picat, ja existia amb el nom actual, que sens dupte es d'origen prerromà. La sil.laba Al, li fou afegida posteriorment, durant la dominació musulmana.

Alpicat, doncs fins a l'any 1147 era un poble sarrai dins el municipi de Lleida, que en ésser conquerit per Ermengol VI restà en poder del comtat d'Urgell, amb el territori abans assenyalat, en la conquesta del qual, sembla que també i contribuí el dapifer Guillem Ramon de Montcada, cosa que sembla que explica l'obtenció a poca distància d'Alpicat d'una torre sarraïna, la Torre de Montcada, la qual d'un bell principi donarà nom al actual camí i partida de Montcada. També ha persistit al terme de Lleida la partida d'Alpicat, on estigué el poblat primitiu que estava situat davant les modernes Basses que nodreixen d'aigua potable la urbe, avui ocupades pel "Parc Alcalde Pons". No fa gaires anys que encara restaven vestigis del castell, del poble i del molí d'Alpicat, així com han perdurat els molins de Canet, i les torres citades de Pujalt i Vallseguer en el camí d'Alpicat a Torrefarrera, així com també les Torres de Sanui que avui son de Lleida.

Però el comte Ermengol VII, fill i hereu d'Ermengol VI, el 13 de novembre de 1174, junt amb la seva muller Dolça i en nom d'Alfons el Cast, establiren la carta de població d'un nou poble, dins la mateixa horta de Lleida, si bé un xic més amunt del desaparegut Alpicat, que es desenvoluparà al peu del Tossal Gros (345 m. alt), al qual, el document anomena Castellblanc de Llitera. No oblidem que llavors i durant tota la Edat Mitjana, la Llitera era tota la zona compresa des del Segre al Cinca. El nom i el cognom dels repobladors indica que es tractava d'homes provinents de la Ribera de Sió i més concretament de l'immediat Castellblanc d'Agramunt. Els veïns de Lleida, acabaran denominant al nou poblat Vilanova d'Alpicat, car no era fàcil fer desaparèixer de la toponímia local un mot tan arrelat en la consciència popular.

Des de que la vila deixà de pertànyer als comtes d'Urgell (1228), Vilanova d'Alpicat serà un poble de la Contribució de Lleida, i sota aquesta condició el trobem en la relació que la Paeria feu el 26 d'octubre de 1413, on consta que "Vilanova del Picat" tenia 37 focs. Els Capbreus de 1429 i posteriors estimaven que les terres del seu terme eren de "quarta qualitat", en relació a les de Fontanet i Copa d'Or, al marge esquerra del Segre que eren de primera classe, les quals produïen 15 quarteres de blat per una de llavor, mentre que les d'Alpicat només en donaven 4 per dos de llavor. Tanmateix, aleshores més que gra, el terme conreava l'olivera i la vinya. El Capbreu Autèntich de 1382 menciona dos molins, l'abans esmentat de Canet i el que estava assetiat davant la creu d'Alpicat, partió amb el terme de Lleida. El 1418 el rei Alfons el Magnànim, que encara retenia les herbes que antany foren dels comtes d'Urgell, establí un privilegi a favor de Lleida per al seu us.

Per tots aquests conceptes Vilanova d'Alpicat fluctuarà parionament en producció agrària amb Lleida. Aixímateix, la seva contribució al impost de regatge serà equivalent al dels ravals immediats. Els seus pagesos devers el 1410 tingueren alguns pleits amb la Paeria pel tort que cometien els regants de les Torres de Sanui. El 31 de gener de 1452 es qüestionà sobre el molí de farina prop de la Torre de Montcada (Canet), segons la capbreuació que feu Joan Pelegrí, veí del poble, a causa de la reducció de censals manifestada el 1432. Un altre conflicte sobrevingué amb la Ciutat el 1481 per causa de la convocatòria del Príncep Namque i l'aplicació del privilegi de convocatòria del dit usatge. Llavors Vilanova d'Alpicat s'aproximava als 200 habitants. El dit

usatge obligava als veïns i pobles agregats a servir la ciutat en cas que el rei demanava soldats per a la guerra.

A mitjan del segle XVI la vila també sofrí el flagell del bandolerisme, car algunes colles de saltejadors de camins tenien per costum de refugiar-se a les coves i masos ròncs de la Serra Pedregosa, als monts d'Albelda i als caus de Tragó de Noguera i Os de Balaguer. Els seus homes una vegada foren sorpresos (1560), quan anaven a buscar calç a les geseres de Pinyana i Algerri. També els bandolers obstaculitzaven els carros de la vila que traficaven blat des dels pobles veïns d'Aragó a l'almodí de Lleida (1552), i per tal d'omplir les sitges del poble (1589). Tot i que no disposaven de gaires armes per a complaure al veguer de Lleida, organitzaren una mena de somatent per anar en persecució de la facció d'en Calvis, el qual, el 9 d'octubre de 1589, entrà a Vilanova d'Alpicat i a Montagut, a mà armada. Diu l'acta, que "aquests mataren a trets de pedrenyal, Miquel Moyet". Dos individus d'aquella colla foren reconeguts com a veïns del poble.

Tot i el bandolerisme, i a desgrat de les males collites, la vila fins a 1460, havia passat de 39 a 40 focs. Però la guerra dels Segadors suposarà també el despoblament d'Alpicat, igual que els immediats llocs i ravals; les Torres de Sanui, Almacelles, La Saira, Gimènells, Sucs, Malpartit, etc. Amb tot, després de la contesa molts dels seus veïns retornaran. El 27 de maig de 1697 prenen jurament davant els paers de Lleida els prohoms de la vila, Montserrat Serés i Pere-Joan Soler. I de 1696 a 1700 els Manuals del Consell General de la Paeria esmenten alguns pagesos de Vilanova d'Alpicat i Alcarràs com a venedors de bous capats al procurador de les Carnisseries de la ciutat. I, segons protocol del notari Monhezea, de 1700 a 1703, les terres d'Alpicat a la torre d'en Miralles (antiga de Montcada) es trobaven ben conreades de vinya. També s'esmenten les pletes per a guardar bestiar, tant al pla de Lleida com a la Cerdera, que a l'hivern ocupaven els ramats que davallaven d'Andorra i la Vall d'Arán, un costum aquest que ja durava des del segle XII, i que contribuirà al desenvolupament de la indústria textil catalana.

Després del setge de Lleida de l'any 1707, Vilanova d'Alpicat només constava amb tres cases habitades. Fou després del Decret de Nova Planta (1716) en que el poble s'independitzà de la ciutat i es constitueix en un nou Ajuntament, i també formarà part, des de 1797, de la Comunitat de Regants del Segrià, depenent com sabem, de la Junta de Sequiatge creada a Lleida el 1794. Aquests anys s'edificà l'actual temple parroquial, dedicat a Sant Bartomeu, de façana barroca i campanar vuitavat amb un interior d'estil neoclàssic. L'església anterior posseïa la capella de Santa Maria, insituïda el 15 de març de 1525 per Berenguer Gensana, la imatge titular del qual, subsistí en el nou temple fins l'any 1936.

En constituir-se l'Ajuntament liberal (1836) li fou agregat el castell i terme despoblat de Gimènells, que contingué un lloc d'origen també àrab i que fou repoblat després de la conquesta cristiana. Però la parròquia de Gimènells al 1168 ja estava constituïda i si la de Castellblanc o d'Alpicat fou adscrita a la de Sant Gili de Lleida, l'altra ho serà a la de Sant Llorenç. Al segle XIV, el castell i poble de Gimènells serà atorgat a la casa Desvalls, llavors ja resident a la ciutat del Segre. Era un llinatge procedent de Valls (Alt Camp) vinculat familiar-

ment al que alestoria para bisbe de Lleida, Jaume Sitjó (1341-48). El lloc tenia en aquella data 44 focs, llavors, els Desvalls ja eren patrons d'algunes capellanies a la Seu de Lleida, entre altres, la de Santa Peronella i Santa Maria Salomé i Jacobí. El 1359 era senyor de Gimènells Bertran Desvalls i de 1457 a 1553 el cavaller Lluís Desvalls i de Rius, que era paer en cap i també membre destacat de la Confraria de Sant Jordi, amb les seves justes i torneigs. Però el poble havia disminuït força ja que en tals dates només tenia 14 focs. El 1600 Joan Bta. Desvalls era també senyor del Poal i patró del benefici de Sant Bernat, també de la Seu. Com em dit abans el lloc restà despoblat per causa de les guerres esmentades. Però la senyoria es mantingué en mans dels dits Desvalls. El 1653 ho era Antoni Desvalls. Aquests cavallers residien en Lleida, en un palau de la Rodola de Sant Joan, d'estil gòtic renaixentista, que serà destruït l'any 1940.

Durant tres llargues centúries Gimènells restà abandonat, si bé els seus senyors continuaven disposant de les herbes, l'únic fruit útil en tan perllongat període d'abandonament. No fou fins l'any 1908 en què un Lluís Desvalls, marquès d'Alfarràs, va vendre bona part del terme, que encara li restava, a Ramon Albó, d'una extensió de 15,33 kms. 2, on hi fundà la coneguda "Obra Tutelar de Menors", amb una altra empresa de caràcter agrari i també tutelar. Així nasqué l'actual colònia de Santa Maria de Gimènells. Però, a partir de 1944 l'Institut Nacional de Colonització construï un poble a dos kilòmetres de la dita fundació, el qual en el cens de 1970 constava amb 604 habitants i 308 dispersos en granges agro-pequàries.

El castell de Gimènells, com els seus veïns de Raimat i Sucs, està encara situat sobre un turó solitari, entorn del qual estigué emplaçat el Gimènells primitiu. Amdós castells, com els d'Alcarràs, Almacelles, La Saira, Vallmanya i Montagut, responien a una seguida de "guàrdies" de defensa de l'antiga llerda, com ho foren les del altra banda del Segre, Alcoletge, Almenarilla, Sonadell, Montoliu, Torres, etc. sinó que les fortaleses de la marge esquerra eren "viletas" i les del marge dret eren i són "vilots". Els castells de Sucs i Gimènells, a jutjar per les seves despulles, amb voltes en semicercle, i pedra rústega de mamposteria, responen a una arquitectura anterior a la reconquesta, puix els sarraïns acostumaven a respectar les sòlides construccions visigòtiques i romanes. El castell de Gimènells, avui fet una ruïna, però amb majors elements conservats que el de Sucs, ens mostren una tècnica similiar dins les estructures rurals del món antic, carreus força demostratius del que acabem d'afirmar, voltes i arcs d'estructura medieval i al damunt, un edifici amb el que resta dels murs, els finestrals i aspilleres alçades en temps del Renaixement. Es tracta d'una construcció sobre la base del castell antic, alçat pels Desvalls a mitjan segle XVI, amb una era al peu de la fortalesa, que evidència la seva utilització com a habitatge els mesos d'estiu per a recollir els fruits d'aquella extensa explanada entorn del castell.

Així, doncs, Vilanova d'Alpicat, no es constituï en municipi independent fins els dies en que Gimènells i el seu poble hi fou incorporat, amb un conjunt territorial de 70,63 km. 2, és a dir, 7.063 hectàries, constituïnt una perllongació de l'horta de Lleida, regada pels canals de Pinyana, Aragó i Catalunya i les aigües de la clamor del Noguera que desguaja al Segre en la mateixa ciutat, després de ser utilitzada com a claveguera sota la superfície de l'actual urbanització.

(Continua darrera del Programa de Festes)

El poble d'Alpicat des de que es constituí en Ajuntament, no ha deixat mai de prosperar, a l'anya 1781, tenia 34 habitants, el 1787, segons els cens del comte de Floridablanca, en tenia 333, el 1860 eren 1108, i si el 1900 disminuí la població en 974 ànimes, segurament es tracta d'un error de càlcul, en canvi el 1930 ja eren 1461, el 1960 tot i el handicap de la guerra, la demografia n'assenyalla 2,361 i el 1970, el cens donava 3.283 habitants, amb el gran desenvolupament del fruïter, les granges agropequàries i algunes activitats industrials derivades de l'agricultura. (1).

Aquest progrés la magnífica situació de la vila, entre el Segrià i la Llitera, com em vist ha donat per resultat l'aparició creixent de modernes urbanitzacions entorn del poble, com ara les del Pla de Montsó, del Pla de la Cerdera, les instal·lacions i fundicions socials de Gimenezells i la més coneguda son les Basses d'Alpicat, creades l'any 1911 éssent Alcalde de Lleida el Dr. Humbert Torres i Barberà, amb la idea higiènica d'assortir d'aigüa potable per a la ciutat, ja que antany es nodria, des dels temps de Blondel, del Dipòsit del Pla de l'Aigua, i des de llavors els lleidatans podran veure l'aigua amb les garanties de salubritat necessàries.

Les basses depuradores i el seu interland aviat es convertiren en un frondós bosc de pins, que després de 1940 comença a ésser molt frecuentat pels veïns dels pobles, de les torres i de la mateixa ciutat, acabant per constituir, sobretot a l'estiu, en un lloc d'esbarjo popular. Vers l'any 1960, l'Ajuntament de Lleida presidit per l'Alcalde Sr. Francesc Pons Castellà aprofitant aquella esplèndida pineda, inicià la tasca de construir el parc actual de "l'Alcade Pons", si be per les gentades que hi acudeixen diàriament, continuen éssent "Les Basses d'Alpicat". Posteriorment, totes les millores urbanes i serveis que sorgiran a Lleida, seran aplicades immediatament a la vila d'Alpicat, llum elèctrica, telèfon, clavegueres, àdhuc les institucions bancàries i de crèdit.

Però el progrés modern, també ha arraconat molts costums de l'avior. Molts han desaparegut del tot si bé han persistit les Festes Majors cosa que hem de considerar molt positiva per un futur de restauració de la vida familiar i àdhuc del folklore popular, que avui ja no ho és tant. Persisteix el típic ball d'antany, es va popularitzar la sardana, i en alguns dels llocs de la Catalunya oriental, fins i tot, hi ha tendència a revitalitzar les danses antigues, com el ballet popular, el ball de Castellterçol, les majores d'Ulldemolins, el ball pla, el ball rodó, i darrerament les havaneres.

En quan al folklore religiós, son força vives les festes de Nadal, el costum dels pessebres, la Missa del Gall, la festa dels reis; del cicle quaresmal, s'ha reviscolat el Carnestoltes i persesteixen els oficis de Setmana Santa, les processons, la Passió i l'anar a menjar la Mona. I no parlem de la persistència a l'Urgell, a les Garrigues i en alguns pobles del Segrià, del Roser de Maig i el de tot l'any, i la devoció, encara mantenen la Patum, al Pirineu Lleidatà i al pla també, el foc de Sant Joan, en molts pobles els Castellers, i a tot arreu la FESTA MAJOR, l'envelat i les coques casolanes, anomenades "orelletes". Perquè en aquest indret segriànc, no ha de perviure els sants costums de l'avior, sense que això no sigui obstacle, per al progrés, la cultura i el benestar social?

Jo en aquesta nit inicial de la FESTA MAJOR de Sant Bartomeu, desitjo per a tots els qui hi participin, unes bones festes, amb pau i salut.